

3

İSLÂM'DA AİLE VE ÇOCUK TERBİYESİ

SEMPOZYUMU

(TEBLİĞ VE MÜZAKERELER)

I

Doç. Dr. Musa Kâzım YILMAZ * Doç. Dr. Mustafa BAKTIR * Doç. Dr. Abdullah
ÖZBEK * Yard. Doç. Dr. Abdülkadir ETÖZ * Prof. Dr. Necmeddin TOZLU
Doç. Dr. Mehmet Faruk BAYRAKTAR * Doç. Dr. Bayraktar BAYRAKLI * Hülya
KÜÇÜK * Dr. Tahsin NART * Dr. Mehmet Emin AY * Prof. Dr. Asaf ATASEVEN
Doç. Dr. Osman TÜRER * Doç. Dr. Abdullah AYDINLI * Dr. Sabri AKDENİZ

BU KİTAP

İLMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
ARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

ilmî nesriyat
İÇ VE DIŞ TİCARET A.Ş.

İLMÎ NEŞRİYAT 12

İSLAMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI (İSAV)
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi : 18

Editör : *Prof.Dr. İbrahim CANAN*
Redakte : *Seyyit Ali TÜZ*
Tashih : *Heyet*
Sayfa tertibi : *İsmail KURT*

Dizgi : *Sinan CUMHUR*
Baskı : *POLAT OFSET*
Cilt : *YEDİĞÜN Mücellithanesi*

1. Tebliğ:

*İSLÂMî AİLE:
KURULUŞU, FERTLERİ, SORUMLULUKLARI,
BUGÜNKÜ DURUMU VE GELECEĞİ*

Doç. Dr. Musa Kazım YILMAZ
Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

Giriş : İnsan yaratılış itibariyle ictimâî bir varlıktır. İnsanı içtimaî bir varlık haline getiren şey, onun doğuştan "medeni-i bit-tab" olmasıdır. Başka bir ifadeyle, Cenab-ı Allah insanı medeni bir hayat sürmeye müsait bir fitratta yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ifade edildiği gibi, insanın ahsen-i takvimde yaratılmış olmasının bir imtiyaz ifade ettiği gözönünde bulundurulursa, doğuştan ictimai bir varlık olduğu ortaya çıkacaktır . (1)

Ayrıca "Bizim Rabbimiz , herşeye yaratılışını verip sonra onu doğru yola iletendir. " (2) ve " Yaratıp düzene koyan, planlayıp yol gösteren Rabbinin adını tesbih et. (3) ayetleri, her mahluka hayatiyetlerini ve nesillerini idame ettirecek kabiliyetler verildiğini ifade ederler. Mükerrer olarak yaratılan insana verilen "hükmetme" kabiliyeti, insanı hemcinslerinden de istifade etmeye sevkince bir yardımlaşma ve "sosyal adalet " kavramı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Sosyal adaleti temin etmenin biricik kaynağı ise bir arada yaşamak arzudur.

Ancak insanın ictimai bir hayat yaşamak istemesi, sade his ve arzudan gelen bir ihtiyaç değildir. Çünkü en ibtidai şekilden en gelişmiş şekle kadar, maddi hayatın her safhasında ictimai hayat yoluyla sosyal münasebetler kurmak , her insan için ihtiyacın da ötesinde bir zorunluluktur. Görüldüğü gibi insanın fitratı medenidir. Yani insan hemcinslerini düşünmek zorundadır. Sadece kendi nefsinin düşünen bir insan insanlıktan çok uzaktır. Diğer taraftan insan hayvan gibi bir tek posta kanaat edip hayatiyetini sürdüremez. O

halde insan, yediği ekmekte kaç kişinin geçtiğini, giydiği elbisenin kaç tezgahtan geçtiğini düşündüğü zaman kendisinin, ictimai bir hayatın üyesi olması gerektiği hususu kendiliğinden ortaya çıkar.

Diğer taraftan insandaki biyolojik yapı da ictimai hayat ve zümreleşmenin sebeplerindedir. Konuyu, insandaki beslenme ihtiyacı, insanın tabii korunma ihtiyacı ve zürriyetin idamesi açısından ele almak mümkündür.

Toplum bünyesinde Kast, tabaka, sınıf, kabile ve millet gibi büyük ve kalabalık zümrelerin yanında; aile gibi nisbeten az sayıdaki fertleri barındıran hayati zümreler de bulunmaktadır. Ancak küçük olmasına rağmen çok önemli ve kutsal bir müessese olan ailenin, tarih boyunca ictimai açıdan değişik safhalara uğradığı bir gerçektir. Ne var ki, burada bu noktayı hasseten belirtmek gerekir: Sosyologların iddia ettiği gibi, ilk aile biçimleri, insan içgüdüleri sonucu ve tesadüfi olarak meydana gelmiş değildir. Zira ilk insan olan Hz. Adem'in aynı zamanda bir peygamber olduğu ve kendisine bütün eşyanın isimleri öğretildiği (4) gözönünde bulundurulursa, ailenin teşekkülü hakkındaki yanlış kanaatlerin değişeceği muhakkaktır. İlk insan aynı zamanda bir peygamber olduğuna göre (5) denebilir ki, ilk ailenin temeli, Hz. Adem ile Havva'nın yeryüzüne indirilmesiyle (6) atılmış bulunmaktadır.

Hz. Adem, Allah'ın emirlerine muhatap olmuş bir peygamber olduğuna göre, kendisine eşyanın isimleri yanında kadın ve erkeğin birbirileri üzerindeki hakları, ebeveynin çocuklarına karşı sorumlulukları ve çocukları üzerindeki hakları gibi hususlar da Allah tarafından öğretilmiştir. Nitekim Kur'an'da Hz. Adem ile Havva'nın maceralarından söz edildiği gibi, ailenin tabii fertleri olan çocuklardan da söz edilmektedir. Bilindiği gibi, Hz. Adem'in iki oğlu arasında meydana gelen çekişme sonucu Kabil Habil'i öldürmüştür. Olay Kur'an'da şöyle geçmektedir:

"Onlara Adem'in iki oğlunu, gerçek bir kıssa olarak oku: Hani herbiri bir kurban sunmuşlardı. Kurban birinden kabul edilmiş, ötekisinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kurbanı kabul edilene "seni öldüreceğim" demişti. O ise, "Allah sadece müttakinden kabul eder" dedi. Kasem olsun, eğer beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin rabbinden korkarım. Ben isterim ki, sen benim günahımı da senin günahımı da yüklenip ateş halkından olasın. Zalimlerin cezası budur". (7)

Yukarıda geçen âyette öldürülen kardeşin bilgin ve müttaki olarak zikredilmesi (8), Hz. Adem'in çocuklarının çok ciddî bir aile terbiyesinden geçtiklerine kuvvetli bir işaret sayılabilir. Maide, otu-

zuncu ayette "Nefsi, onu kardeşini öldürmeye çağırды. O da nefsine uyarak onu öldürdü." denilmesi, iki kardeşin aynı terbiyeden geçtiklerini, ancak katil olanın peygamberin sözüne değil nefsine uyduğunu göstermektedir. Şu halde insanların kendiliğinden meydana gelip aile oldukları veya ilk insanlarda ciddi bir aile terbiyesi olmadığı şeklindeki düşünceler birer nazariyeden ibaret olduğu gibi, İslâm ailesinin temelini Hz. Adem'e kadar götürmek mümkündür.

I- AİLENİN TOPLUMDAKİ YERİ

"Aile" kelimesi, bir takım dini, ictimai ve hukuki kavramların zihnimizde canlanmasına yolaçan sosyal bir müessesenin adıdır. Başka bir ifadeyle, aile, cinsi yaklaşım ve kan bağlarından öte daha başka ve mühim şeyler ifade etmektedir. Aileyi kısaca şu şekilde tarif edebiliriz:

Aile , karı koca ve çocuklardan ve hizmetçilerden meydana gelen ve yaratılıştan gelen bir takım manevî bağlar üzerine kurulan, şeklen küçük fakat mahiyet itibariyle büyük olan sosyal bir topluluktur.

Şüphesiz , insanlığın temeli ailedir. Çünkü insanın başlıca karakter ve özellikleri burada şekillenmektedir. Bu yüzden, küçük olmasına rağmen toplumun çekirdeği mesabeşindedir. Hatta denebilir ki, aile sadece başarıyetin değil, aynı zamanda medeniyetin de ilk kaynağı sayılmaktadır. Hiç kimse "aile" denince , iki insanın sırf cinsi arzularla bir araya gelmesi ve bunun sonucunda bir takım biyolojik olayların ortaya çıkmasını anlamamalıdır. Zira milattan binlerce yıl önce bile insanlar, bugünkünün aynı sayılacak şekilde bir araya geldiklerinden cinsi mukarebet tek başına enteresan bir hadise değildir. Gerçi , özel karakteri olarak aile denince ilk akla gelen ailenin cinsi fonksiyonlarıdır yani cinsi fonksiyonu olmayan bir aileden kolayca sözetmek kolay değildir, çünkü karı koca arasında bu türden bir dayanışma mevcuttur; ancak cinsî fonksiyonu aileye vucut veren tek sebep olarak görmek büyük bir hatadır.

II- AİLENİN MAHİYETİ

Temelde bir kadınla bir erkekten meydana gelen ve dünyevî hayatın mihveri sayılan aile, insanlar arasındaki tanışma ve dayanışmanın ilk aşamasıdır. Bilindiği gibi ictimai olan insanın bir de kişisel hayatı vardır. Yemek , içmek, uyumak... bütün bunlar bir insanın tek başına yapabileceği şeylerdir. Bununla birlikte karşı cins

ten bir eşle birlikte olmak da temel bir ihtiyaçtır. Fakat insan bu ihtiyacını giderebilmek için özel bir çevreye muhtaçtır. İşte bu çevrenin ismi "Aile" dir. Aile çevresi olmadığı zaman , en ibtidai toplumdan en modern topluluklara kadar tüm bekar insanların pansiyonda yada yakın akrabalarının yanında yaşamak gibi tabii olmayan çevrelerde hayatlarını sürdürecekleri muhakkaktır.

Kur'an-ı Kerim'de "Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi onun varlığının ayetlerindedir." buyrulmaktadır. (9) Bu ayet, aile muhitinin insanın ruh ve beden sağlığı için ne kadar gerekli olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ruhi sukunet bulmak, huzura kavuşmak ve kaynaşmak için bir kadınla bir erkeğin aile olmak üzere bir araya gelmeye karar vermeleri gerekir. Çünkü gerek erkek gerek kadın tam anlamıyla kendi kendilerine yeterli değildirler. Her birisinin kendi çapında bazı eksiklikleri mevcuttur. Bu eksiklikleri gidermenin tek yolu ise aile olmak için bir araya gelmektir.

Şüphesiz aile olmanın maddi ve manevi birçok gerekli sebepleri vardır. Bunları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-Aile hayatı dünyevi mutluluk için bir cennet, bir melce ve bir kaledir. Çünkü kadın ile erkek , iki ayrı cins olmaktan çok bir bütünün iki parçası hükmündedirler. "Kadınlar erkeklerin kardeşleridir."(10) hadisi erkekle kadının, aynı şahsiyetin iki ayrı elemanı olduğunu vurgulamaktadır.

2- Aile küçük bir dünyadır, hatta küçük bir cennettir. Ekonomik, politik ve değişik iş hayatları gibi hayatın önemli kesitleri icmai hayatımızın sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Bu demektir ki , evlenmeyen veya aile hayatına sahip olmayan yetişkin bir kimse, ömrünün büyük bir kısmını boş geçirmeye mahkumdur. Bunun sonuçları gerçekten çok kötüdür. Zira yalnızlık yüzünden intihar edenlerin sayısı az değildir. Tek başına yaşayan bir insan intihar etmezse bile, yalnızlığın verdiği sıkıntıdan kurtulmak için fitri olmayan gayri meşru yollara başvuracaktır. Bu gayri meşru ilişkiler, onu kısa zaman için yalnızlıktan kurtarsa bile, maruz kaldığı ruhi yalnızlıktan kurtaramaz. Aile ise, insanın ruhunu okşayan ve kalbini tatmin eden en yakın bir çevreyi oluşturmak suretiyle onu yalnızlıktan ve ruhi buhranlardan kurtarır. Bu itibarla denebilir ki, her insanın evi kedine has küçük bir dünyası, hatta küçük bir cennetidir.

3-Ailedeki mutluluk ebedi bir beraberlik inancına bağlıdır. Bindiği gibi insanın hayatı birçok tehlikelere maruzdur. Beden ve ruh sağlığını birlikte temin edebilmek için maddi ve manevi tehlikelerden uzak bir muhitte yaşamalıyız. Bizi anlayacak, bize teselli

verecek ve yaralarımızı saracak bir insana her zaman muhtacız. Bir başka deyimle , insanı en çok mutlu eden şey, "kalbine karşı bir kalbin bulunduğunu" hissetmesidir. Samimiyetine inandığımız o kalb sahibi çoğu kez erkek için bir kadın olduğu gibi , kadın içinde bir erkektir. Bir aile oluşturmak için her zaman bir eş bulunabilir. Fakat ortaklığın sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi, karşılıklı sevgi, saygı, şefkat ve fedakarlığa bağlıdır. Bu değerlerin varolabilmesi için, bir eşle sırf cinsi duygularla bir araya gelmek yeterli değildir. Gerçek bir hürmet ve samimi bir saygı ancak ebedi bir arkadaşlık bağıyla mümkün olabilir.

Görülüyor ki, ailenin iki temel üyesi olan karı ve koca arasındaki sevgi iki türdür: Birisi hakiki ve samimi, diğeri maddi ve cinsidir. İslamiyet birinci tür sevginin oluşması için birçok tedbir almıştır. Hz. Peyğamberin, evlenmek isteyen birisine eş seçimi sırasında söylediği "Dindar olanını tercih et, mutlu olursun"(11) şeklindeki tavsiyeleri bu tedbirlerin başında zikredilebilir.

Hasılı, kadın ve erkek arasındaki şiddetli alaka ve muhabbet yalnız dünyevi hayatın ihtiyacından ileri gelmiyor. Başka bir ifadeyle, bir kadının sadece dünya hayatı için kocasının arkadaşı değildir. Bu iki hayat arkadaşı arasındaki beraberlik ahirette ve ebedi bir saadette de devam etmektedir.(12)

4- Aileye mutluluk getiren imandır. Çünkü aile maddi münasebetlerden çok manevi unsurların hakim olduğu bir müessesedir. Bu unsurların başında iman gelir. Bunun için denebilir ki, insanın huzur bulduğu biricik yuvası ailesidir. Eğer Allaha ve ahiret gününe iman aileye hükmetmezse cennet olan aile hayatı cehennem dönüşebilir. Bu cehennemî hayatı yaşamak istemeyen aile fertleri, geçici ve gayri sıhhi eğlencelerle kendilerini avutmaya çalışırlar. Bu durum bir felâketten başka bir şey değildir. Hasılı, iman mefhumunun hakim olmadığı bir aile için daima maddi ve manevi huzursuzluk sebepleri bulunabilir.

III- AİLENİN YAPISI, KURULUŞ ŞEKLİ VE FERTLERİ

Sosyoloji, ailenin ilkel şekli olan kılan tipi ailelerden günümüz modern ailesine kadar bir çok aile tipini sıralamaktadır. Babanın hakim olduğu aile tipi, ananın hakim olduğu aile tipi, patriyarkal aile (Roma ailesi)(13) v.s... Ancak bu aile tiplerinden hiçbirisi İslamın ortaya koyduğu aile tipi değildir. Şöyle ki:

Sosyoloji'de ailenin türü ve muhtevası büyüklük ve küçüklüğe göre tayin edilmektedir. Bu açıdan aile yapısı iki şekilde izah edile

bilir. Bunlardan birisi "dar aile" ya da "çekirdek aile" diyebileceğimiz bir aile türüdür. Bu aile tipi, sadece karı ve koca ile evlenmemiş çocuklardan meydana gelen küçük bir topluluktur. Modern aile denilen bugünün aile tipi böyledir. Özellikle nüfus planlamasının, yoğun olduğu batı ülkelerinde, anne, baba ve iki çocuk olmak üzere dört kişiden fazla aileler yaygın değildir. Bu aile anlayışına göre, bu dört kişinin dışındaki hısım ve akrabaların aile fertleri arasına alınması düşünülemez. İkinci tip aile ise, geniş aile tipidir. Bu ailede karı koca ve çocukların yanında büyük anne, büyük baba ve yakın akrabalar da aile bütünlüğü içinde kabul edilir.

Para ekonomisi, endüstri devrimi, modern teknoloji ve büyük kentlerin doğuşu gibi çeşitli faktörlerin tesiriyle geniş ailenin durumu esaslı bir şekilde sarsılmıştır. Bununla beraber yine de günümüzde, belki de modern aileye tepki olarak, varlığını sürdüren geniş aile tiplerini dünyanın her tarafında bulmak mümkündür. Aileyi, fert sayısı bakımından ve maddi olarak ele alan izah ışığında İslami aileye baktığımızda ikinci tip aileye, yani geniş aile tipine daha çok benzediğini görmek mümkündür. Ahmed Hamdi Akseki'nin "Aileyi, ana -baba, çocuklar, hısım ve akraba teşkil eder. (14) "şeklindeki sözü bu görüşü teyid eder.

Genelde çekirdek aile tipleri kentlerde görülmesine karşılık geniş aile tipleri daha çok kırsal kesimlerde yaşamaktadır. Ancak batı toplumlarında, kentlerde yaşayan çekirdek aile ile kırsal kesimlerde yaşayan kısmen geniş aile tipleri arasında maddi ya da hissi bağımlılık olmamasına rağmen, İslam dünyasında durum tamamen farklıdır. İslam dünyasında kırsal kesimden kente göç eden ve çekirdekleşen aileler, kırsal kesimdeki akrabalarıyla maddi ya da hissi bağımlılıklarını devam ettirmektedirler. O halde, İslam çekirdek aile yapısının, batı çekirdek aile yapısından çok farklı olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber İslami aile, biçim ve işleyiş açısından ne çekirdek aile tipine ne de geniş aile tipine benzemektedir. Şöyle ki:

I-İslâmî aile çekirdek bir aile tipi değildir: Herşeyden önce, İslâm'ın zaruret halinde yasal kabul ettiği birden fazla evlilik durumunda çekirdek aileden nasıl söz edilebilir? Diğer taraftan, tek kadınla evlilik durumunda bile çekirdek aile, sağa sola dağılmış bulunan çok sayıda akraba ile yakın ilişki içindedir. Dünyanın en modern kentlerinde yaşayan müslüman bir çekirdek aile, en az yılda bir kez kırsal kesimdeki geniş ailesiyle irtibatlı olur. Almanya'dan ve diğer batı Avrupa ülkelerinin modern kentlerine yerleştikleri halde, en az yılda bir kez Türkiyedeki akrabalarını ziyarete gelenlerin durumu bunun açık bir göstergesidir. Zira bir

müslüman için "aile kavramı, çoğu kez çekirdek bir aileden daha fazla manalar taşır. (15) Kur'an ebeveynlerin ve diğer akrabaların hakları üzerinde durur. Kur'an'da onaltı ayet, yakın akrabaya iyilik yapmaya emretmektedir. (16) Söz konusu ayetlerde geçen "el-kurba" ve "zil-kurba" (yakın akraba) deyimi, amca, hala ve teyzeyi içine almaktadır.

2- İslâmî aile geniş bir aile tipi de değildir. Zira İslâm toplumunda "Din" aile dahil olmak üzere herşeyden önce gelir. Aile fertlerinden herhangi birisinin hareketleri İslâmın emirleriyle çatışması halinde, aile ferdleri tüm ilişkilerini koparmayı göze alabilirler. Meselâ, eşlerden ya da çocuklardan birisinin irtidat etmesi (dinden çıkması) halinde, ya da eşlerden birisi müslüman olur, fakat diğeri eski dininde kalması halinde evlilik geçersiz olur. (17) İslâm tarihi, dinini yaşayabilmek için en yakın aile çevresini bile terkeden birçok müslümanın hayat hikayeleriyle doludur.

Kur'an'da "Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayınız" buyuruluyor. (18) Bu ayete göre, müşrik kadınlarla evlenmek yasaklanmıştır. Hudeybiye antlaşmasıyla ortaya çıkan yeni durumu düzenleyen bu ayete göre kafirlerden kaçarak müslümanlara sığınan mümine kadınlar geri gönderilmeyecek, kendilerine yeni esaslar uygulanacaktı. Bilindiği gibi Hudeybiye antlaşmasında müslümanların aleyhine işleyen bir durum söz konusuydu. Buna göre kâfirlerden kaçarak müminlere iltica eden müslümanlar iade edilecekti. Bu âyet, iade edilecek olanların sadece mümin erkekler olduğunu, mümine kadınların, kafirlerin nikahında kalmaları söz konusu olmadığı için, iade edilecek mümin mülteciler kapsamına girmediklerini açıklamış olmaktadır. (19). Rivayete göre bu ayet nazil olunca Hz. Ömer (r.a.), nikahı altındaki iki tane müşrik kadını boşamış, bunlardan birisi Muaviye b. Ebi Süfyan'a, diğeri de Süfyan b. Ümeyye'ye gitmişti. (20)

3- İslâmî aile nev-i şahsına münhasır bir aile tipidir. İslâmî ailenin, bir asra yakın bir zamandan beri batıda ortaya çıkan ve git-tikçe gelişen bir aile tipinden etkilenmediğini söylemek imkân sızdır. Fakat İslâma bağlılığın tabii bir sonucu olarak İslâmî aile yapısının hâlâ İslâm ülkelerinde küçümsenmeyecek derecede var olduğu bir gerçektir. Zira anne-baba, çocuklar, büyük baba ve büyük anne gibi kalabalık bir nüfuzu himaye den İslâmî aile yapısı dağılması imkânsız bir bütünlük arz etmektedir. O kadar ki, İslâma göre teyze bile anne gibi kabul edilmiştir. Hasılı, İslâmî aile ne şarktan ne de garbtan alınmıştır. Çok geniş olmayan fakat çekirdek olacak kadar da dar olmayan bir aile tipidir. İslâmî ailede önemli olan, ferdlerin birbirine karşı sorumluluklarını müdrük olmalarıdır.

Çünkü Rasulüllah "Hepiniz çobansınız ve maiyetiniz altındaki sürüden sorumlusunuz" (21) hadisiyle herkese ayrı bir sorumluluk yüklemiştir. Baba bir çoban olduğu gibi anne de bir çobandır v.s.

4- İslâm'da, ayrı ayrı evlerden oluşan bir aile topluluğundan söz etmek mümkündür. Allah Kur'an'da şöyle buyuruyor. "Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur. Hastaya güçlük yoktur. Siz de kendi evlerinizden, yahut kardeşlerinizin evlerinden, yahut kız kardeşlerinizin evlerinden, yahut amcalarınızın evlerinden, yahut halalarınızın evlerinden, yahut dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden, yahut anahtar ellerinizde bulunan evlerden yemenizde bir güçlük yoktur." (22) Rivayete göre, müminler daha önce birbirinin malından yiyorlardı. Ancak müminler helâl ve haram konusunda o kadar hassaslaşmışlardı ki, "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyiniz." (23) ayeti nazil olunca, akraba olanlar "haram olur" endişesiyle birbirinin malından yemez oldular. Yukarıdaki âyet, müminlerin haram ve helâl konusundaki hassasiyetlerini tadil ederek, akrabaların birbirinin malından yiyebileceklerini açıkça ifade etmektedir. (24)

Bu âyete dikkatle baktığımız zaman birkaç husus gözümüze çarpacaktır: Birincisi, bu âyete göre baba, anne, teyze, hala, amca ve dayıların herbirisi ayrı bir aileyi oluşturmaktadır. Bu duruma göre İslâmî ailede çekirdek aile esastır. İkincisi, birbirinin malından serbestçe yiyebilen kimseler, ayrı ayrı aileler bile olsalar bir tek aile hükmündedirler. Üçüncüsü ayette akrabalar arasında bir tertip göze çarpıyor. Ayet, "oğulların evi ve eşlerin evi" ile başlıyor, ancak bu iki aile açıkça zikredilmiyor ve "kendi evlerinizden" deyimini ile zikrediliyor. Oğulların ve eşlerin evleri bu deyimden şümulüne dahildir. Bu duruma göre oğulun evi, babasının evidir; zevcenin evi de kocasının evidir. Bunların arkasında babaların evleri, annelerin evleri ve kardeşlerin evleri...zikrediliyor. (25)

Görülüyor ki, İslâmî ailenin her bir ferdinin kendine has bir evi vardır. Ancak oğulların ve eşlerin evlerinin "kendi eviniz" deyimini altında zikredilmesi, İslâmî ailenin çekirdek bile olsa, âyette geçen evlerin müstakil evler değil, merkez aileye bağımlı evler olduklarını göstermektedir. "Sen ve malın babana aitsin." (26) ve "İnsanın yediği en güzel şeyi (malı) kendi kesbidir. Kuşkusuz onun çocuğu da onun kesbindendir" (27) hadisleri de bu hususu açıkça ifade etmektedir. Şu halde İslâmî aile, kendine has özellikleri bulunan tipik bir ailedir. Ancak aile fertleri arasında sorumluluklarıyla orantılı olarak bir işbirliği söz konusu olacağı için ailedeki hacim ölçüsünün büyük önem taşıyacağı muhakkaktır. Ne var ki, İslâmın tesbit ettiği aile çevresinin genişliği gerçekçi bir anlayışa dayanmaktadır.

IV- İSLÂMî EVLİLİK:

İslâm toplumunun temeli ailedir. Ailenin temel ferdleri de karı-kocadır. Çocuklar ikinci derecede ailenin ferdleri arasındadır. Erkek ve kadının birbirine karşı ilgi duyan iki cins olarak yaratılması evliliğin ve aile ortamını oluşturmanın en itici gücüdür. Kur'an-ı Kerim'de, kadın ve erkeğin birbirine eş olarak yaratılması, eşler arasında sevgi ve şefkatın peydah edilmesi Allah'ın âyetlerinden kabul edilmiştir. (Rum, 21). Ancak insanlar alışkanlık ve ülfet perdesi altında kalarak çoğu kez bu derin sevgi ve şefkatın Allah'ın varlığına ve birliğine delil olduğunu idrak edememektedirler. Oysa aynı âyette geçen "huzur ve sükun bulmanız için..." ifadesi, eşlerin bir tesadüf eseri olarak değil, kasdi bir şekilde birbirine eş olarak yaratıldıklarını ve onları yaratan zatın eğlenceden başka şeyler de istediğini göstermektedir.

Bir makineyi icad eden kimsenin, herkesten çok o makinenin nasıl çalışacağını bilmesi kadar tabii bir şey olamaz. İnsan da Allah'ın yarattığı kompleks bir varlıktır. Yaratma sanatı Allah'a mahsus olduğuna göre insanın yaratıcısı Allah'tan başkası olamaz. O halde insanın yemesinin, içmesinin ve üremesinin nasıl olması gerektiğini en iyi şekilde bilen yine Allah'tır. Daha önce de söylediğimiz gibi, ilk insan olan Hz. Adem'in aynı zamanda bir peygamber olması, toplumun temelini oluşturan ailenin ve bu ailenin temel yapı elemanları hükmündeki karı-kocanın kurlsız bir biçimde ve sırf eğlenmek için bir araya gelemeyeceklerini açıkça göstermektedir. Biz burada ailenin yasal dayanağına geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Allah'ın iki yasasından söz etmek istiyoruz:

V- ALLAH'IN İKİ YASASI

Allah'ın kainatta cari olan iki yasası vardır:

Birincisi; "irade" ve "tekvîn" sıfatından gelen bir yasadır ki, buna "şeriat-i fitriye" (yaratılış kanunu) denilmektedir. Buna göre Allah yarattığı herşeye uygun bir işleyiş tarzı ve belli bir karakter ihvan etmiştir. Yani her varlık yaratılış yasasına uygun olarak hareket etmek zorundadır. Ancak bu yaratılış kanunu akıl ölçüleriyle tartılmaz. Meselâ, masum olan hayvanların, çocukların ve mazlumların başına gelen acı müsibetleri idrâk etmek imkânsızdır.

İnsanın tesadüfen dünyaya geldiğini iddia edenler, Allah'ın bu yasasına yanlış olarak "tabiat yasası" adını vermişlerdir. Oysa ta-

biatı meydana getiren parçalar birer birer ele alındığı zaman aciz birer mahluk olduklarını görürüz. Birer birer ele alındığında yaratılmış birer aciz ve camid oldukları anlaşılan bir dizi parçanın bir araya gelerek yaratıcılık gücüne erişmesi mümkün değildir. O halde tabiat dedikleri şey ilâhî bir matbaadır, bir şeriat-i fitriyedir. Ancak şeriat-i fitriyenin işleyiş ve tatbikî Allah'ın iradesine bağlıdır. İnsan dahil her varlık bu yasanın tesir alanındadır. Yasanın yazılı bir belgesi olmamakla birlikte tefekkür eden insanlar için yeryüzü, hatta insanın kendisi bu yasanın fitri ayetleriyle doludur. (Zariyat, 20-21). Kur'an da kesin olarak yeryüzünün dağlarında, denizlerinde, ağaçlarında , bitkilerinde, madenlerinde ve canlı-cansız her varlığında inanan insanlar için, Allah'ın kudretine delalet eden ayetler bulunduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de "Düşünmüyorlar mı?", "Akıl erdiremiyorlar mı?"; "Tefekkür etmiyorlar mı?"; "Ey akıl sahipleri! ibret alın, bakınız..." gibi ifadeler hep bu yasadaki ayetlere dikkati çekmektedir.

İkincisi; Allah'ın kelimadan gelen ve insanların dünya ve ahiret saadetlerini tanzim eden bir yasadır. Bu yasa , peygamberlere gönderilen kitaplar vasıtasıyla insanlara tebliğ edilmiştir. Yasanın diğer bir adı da "Vahiy" dir. Semavi kitaplarda yer alan bütün ilahi kanunlar Allah'ın kelimadan gelen bu yasanın birer ürünüdür.

Bu yasanın birincisinden farkı, Allah tarafından bir peygambere gönderilen kitaplarda yer alması, akıl sahiplerine hitap etmesi, yazılı olması ve insanlar tarafından uygulanabilir olmasıdır.

İşte aileyi oluşturan fertler arasındaki ilişkilerin fitri seyrinde cereyan etmesi, aile içindeki huzur ve mutluluğun temin edilebilmesi için Allah tarafından insanlara gönderilen yasalarda bir takım kuralları vazedilmiştir. Konusu insan ve insanın amelleri olan Allah'ın son yasası Kur'an-i Kerim, aileyi, ahlakî hukukî ve içtimaî yönden ele almış birçok ayette evlenme boşanma, iddet, nafaka ve miras gibi doğrudan aileyi ilgilendiren çeşitli konulara temas etmiştir. Hz. Peygamber (S.A.V) de ailenin tüm yönlerini özel hayatında açıklamış, aile hayatında izlenecek yol konusunda tüm insanlığa rehber olmuştur. İnsanlar bu kurallara göre hareket ettikleri takdirde maddi ve manevi mutluluğa erişeceklerdir.

VI-İSLÂMî AİLENİN YASAL DAYANAĞI

Bir erkekle bir kadının birbirini eş olarak seçmeleri sonucu oluşan evlilik fitri bir olay olmakla birlikte, insanların fiilleri arasında yer alması sebebiyle yazılı yasanın da konusunu oluşturmaktadır. Bu itibarla evliliğin ilahi yasadaki dayanağını kısaca görmek gerekir. Buradaki "yasa" kelimesinden maksadımız "Kur'an" ya da "Sünnet" tir. Gerek doğrudan gerek dolaylı olarak evliliğe temas eden birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını görelim:

1- Daha önce de bahsi geçen Rum Suresi'nin 21. ayetinde evliliğin çerçevesi çizilmiştir. Bu ayette özellikle iki önemli husus göze çarpmaktadır: Eşlerin kaynaşıp huzur bulmaları ve aralarında sevgi ve şefkatın yaratılmasıdır. Eşler arasındaki bu kaynaşma maddi olabileceği gibi manevi de olabilir . Bir hadis-i şerifte ruhlar techi-zatlı askerlere benzetilmiştir. Ruhlar aleminde tanışanlar kaynaşabildikleri halde tanışmayanlar bir araya gelemiyorlar. (28) Anlaşıyor ki, her ruh kendisine uygun olan bir diğer ruhu bulunca imtizac eder. Bir miktar suyu diğer bir miktar su ile karıştırınca onları ayırmak nasıl mümkün olmuyorsa, ruhları imtizac etmiş eşleri birbirinden ayırmak o kadar zordur. Hatta birbirini seven çiftlerden birisinin hastalanması halinde diğerinin de hastalandığı bir vakıadır.(29)

2- Kur'an-ı Kerim'de *"Sizin cinsinizden , size zevce (eş) olabilecek varlıkları yaratması onun ayetlerindedir"* buyruluyor.(30) Bir diğer ayette "O'dur ki sizi bir tek nefisten yarattı . Gönlü huzur bulsun diye ondan eşini var etti"(31)buyrulmaktadır. Bu ayet bize, topraktan yaratılan Hz. Aden'in sıkılmaması için eşi Havva'nın onun kaburga kemiklerinden yaratıldığını ifade ediyor. (32) Şayet Allah insanları hep erkek olarak, eşlerini de ayrı bir cins olarak, cinlerden ya da hayvanlardan yaratmış olsaydı, eşler arasında sevgi ve şefkat olmayacaktı. Hatta şefkat yerine nefret hakim olcaktı.

Bir erkek iki maksat için kadınla evlenir: ya onu çok sevdiği için, ya da ona karşı cinsi bir şefkat duyduğu için. Bir erkeğin bir kadından çocuk sahibi olmak istemesi, ya da kadının korunmaya muhtac olması gibi sebepler, cinsi şefkatten dolayı evlenmenin mümkün olduğunu göstermektedir. (33)

3- Kur'an-ı Kerim *"Aranızdaki bekârları, köle ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler Allah lütfuyla onları zenginleştirir"* (34) âyetiyle evlenmeyi teşvik etmiştir. Zira evlilik namuslu yaşamının en önemli ve kolay yoludur. (35) Meşru olmayan bir birleşme türü olan zinadan söz eden âyetlerden hemen sonra

"Aralarınızdaki bekârları evlendiriniz" hükmünün yer alması, gayri meşru birleşmelerin tehlikelerine bir başka açıdan dikkat çekmiştir. (36) Evlenmemiş bekârların evlendirilmeleriyle ilgili olarak Kur'an'da yer alan bu emir, zaruret olmadıkça ömür boyu bekar kalmanın doğru olmayacağına da bir işaret sayılabilir.

4- Allah (c.c.) bir âyet-i kerîmede erkeklere hitaben, "*Onlar sizin için elbiselerdir. Siz de onlar için elbisesiniz*" buyuruyor. (37) Eşlerin birbirine elbise olmaları, birbirilerini zinaya düşmekten korumalarını ifade eder. (38) Ayrıca "libas" sözcüğü Kur'an'da Allah tarafından nazil olan nimetlerden kabul edilmiştir. Ancak Kur'an elbiseyi maddî ve manevî olmak üzere iki kısma ayırır. Maddî elbise, insanın çirkin yerlerini örtecek giysi olarak ifade edilirken manevî elbise "takva elbisesi" olarak vurgulanmıştır. Takva ise, günahlardan ve dolayısıyla Allah'ın azabından korunma tedbirleridir. (39) Ayet şöyle: "Ey Ademoğulları! Size çirkin yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise indirdik. Takva elbisesi daha hayırlıdır.." (40)

Eşler de birbirini günahlardan korudukları için, başka bir deyimle, birbirini kesin bir azabı netice veren zinadan korudukları için biri diğerine elbise olarak ifade edilmiştir. Rasûlullah'ın "*Kim evlenirse dinin yarısını ikmal etmiş olur. Geri kalan yarısı için de Allah'dan korksun*" (41) hadisi gözönüne alınırsa eşlerin birbirine nasıl elbise oldukları daha iyi anlaşılır. Bu ayetin (Bakara, 187) ifade ettiği diğer bir husus, zevc ve zevcenin birbirine helâl oluşlarıdır. O kadar ki, insanın giydiği elbiseden korunması nasıl mümkün değilse, birbirine elbise olan eşlerin birbirinden korunması da söz konusu değildir. (42)

5- Evliliğin en önemli sonucu nev'in bekâsına sebep oluşudur. Buna işaretten bir âyette "Kadınlarınız tarlanızdır" buyuruluyor. (43)

Bu âyette, kadının topluma göre olan durumu, insanın ekip biçtiği tarlanın durumuna benzetilmiştir. Gıdalanmak ve ertesi yıla tohum saklamak amacıyla tarlaya ihtiyaç duyulduğu gibi, insan nevinin bekasını temin etmek için de kadına ihtiyaç vardır. (44) Bu itibarla denebilir ki, evliliğin asıl amacı cinsel arzuları tatmin etmek değil, neslin devamını sağlamaktır. Bütün canlılarda görülen tabii üreme, evliliğin, neslin çoğalmasına yönelik bir hareket olduğu gerçeğini açıkça göstermektedir. Bir bakıma neslin muhafazası işi, insanlığın uhdesine atılmış bir görevdir. Cinsel arzuların tatmini ise, bu fitrî görevi yaptırmak için Allah tarafından insanlara verilen peşin bir ücrettir. (45)

6- İnsanın ahlakî seciyelerini ve moral değerlerini tahrib eden en büyük düşman "sifah" yani iffetsizliktir. Sifahtan korunmanın tek yolu ise, "ihсан"dır. (Sad ile, iffetli olmak demektir.)

Kur'an'da meşru evlilik için "namuslu olmak ve nefsi haramdan korumak" (46) anlamına gelen "ihسان" (sad ile) kelimesi kullanılmıştır. (47) (Ha, Sad ve Nun) harflerinden meydana gelen bu kelime "sığınak" ya da "kale" manasındadır. Eşlerden herbiri de diğeri için bir kale ve sığınak durumundadır. Maddî ve manevî tüm ihtiyaçlarını bu sığınakta karşıladıkları gibi, birbirilerini günahlardan, şehvi duyguların olumsuz baskılarından ve hayatın olumsuz yönlerinden korumaktadırlar.

Öte yandan meşru olmayan ilişkiler için "Sifah" (su dökmek, zina yapmak) ifadesi kullanılmıştır. (48) Zira gayri meşru ilişkiler içinde bulunan erkek ve kadın birbirinin hayat suyu olan menilerini akıtmakla iffetlerini zedelemiş oluyorlar. Oysa bu su, insan neslinin devamı için Allah tarafından insan bedenine yerleştirilmiştir. Gayri meşru bir ilişki sonucu akıtıldığı zaman taraflar kendilerini manevi kirlerden ve israftan koruyamayacakları gibi, nesillerini telef olmaktan ve aile hayatlarını tahribten de koruyamazlar. (49) Nitekim Allah (c.c) bir kadının ya da bir erkeğin meşru evlilik sonucu "muhsanat"tan (iffetli hanımlardan) veya "Muhsinin"den (iffetli erkeklerden) sayılabileceğini, gayri meşru ilişkiye girdiği takdirde iffetlerinin bozulacağını haber vermiştir (Nisa, 25).

VII- İSLÂMî EVLİLİĞİN SAFHALARI

Nikah akdinden önce yapılan bazı girişimler aileyi sağlam temellere oturtmak bakımından büyük önem taşımaktadır. Evlilikten sonra ortaya çıkabilecek bazı olumsuzlukları önceden önleyebilmek için, evliliğin ilk safhalarında Kur'an ve Sünnet'e uygun hareket etmek gerekir. Bu safhaları kısaca ele alalım:

1- Evlenecek adayların birbirini görmesi caizdir, hatta sünnettir: Birbirini görmeden evlenmek, ömür boyu sürececek bir beraberlik için olumsuz neticeler doğurabilir. Nitekim Hz. Peygamber (S.A.V) Muğire b. Şube'ye "Evlenmek istediğin kadına bak, çünkü evlenmeden evvelki görmen, aranızdaki evliliğin başarılı olmasını daha iyi temin eder" buyurmuştur. (50) Bu sahih hadis, evlenmeden evvel eşlerin birbirini görmesinin önemini vurgulamaktadır.

Bazı İslâm bilginleri, evlilikten önce eşlerin birbirini görmesi gerektiğinin mesnedini Kur'an'da da aramışlar ve "Bundan sonra artık sana başka kadınlarla evlenmek, bunları başka eşlerle

değiştirmek helal değildir. İsterse güzellikleri senin çok hoşuna gitsin" ifadesini bir erkeğin evlenmek istediği kadına bakmasının caiz olduğuna delil kabul etmişlerdir. (52)

Gerek Muğire b. Şube'nin hadisini, gerek görmediği halde Ensar'dan bir kadınla evlenmek isteyen bir adama Rasûlullah'ın "Git o kadına bak, çünkü Ensar kadınlarının gözünde bir şeyler olur" (53) buyurmasını gözönüne aldığımız zaman, evlenmeden evvel adayların birbirini görmelerinin gerekliliğini daha iyi anlamış oluruz.

2- Flört ve benzeri aşırı ilişkiler yasaklanmıştır: Daha önce de ifade ettiğimiz gibi evlenecek adayların birbirini görmesi kadar tabii bir şey olamaz. İslâm fitrat dini olduğu için evlilik öncesi hazırlığı caiz görmüş, hatta teşvik etmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi ve en önemlisi adayların yalnız olarak görüşmemeleridir.

İslâm'ın tüm müesseseleri gibi evlilik müessesesi de işleyiş itibarıyla mutlak özgürlük ile mutlak kısıtlılık arasında vasat bir yolda yer almaktadır. Evlilik, gelin ile damat arasında gerçekleşen bir sözleşme olduğuna göre sözleşmenin belki de en ilginç yanı Allah ve Rasûl'ün adına yapılmasıdır. Bu yüzden adaylar, ancak nikâh akdinden sonra yakın bir ilişkiye girebilirler. Nikâh akdinden önceki flört, cinsel ilişki ve diğer yakın ilişkiler tamamen yasaklanmıştır. Evlenmeye karar verenlerin kolayca evlenebilmeleri için İslâmiyet nikâh akdini çok basit bir muameleye indirmiştir. Denebilir ki, İslâm'daki evlenme akdi, dünyanın en kolay ve en seri biçimde yapılabilen bir sözleşmesidir. Çünkü nikâh akdi, nişanlıların ya da vekillerinin Allah için şahidlik yapan iki şahidin huzurunda sözlü beyanlarından ibarettir.

İslâm dışı veya İslâm'a yabancı toplumlarda "birbirini daha iyi tanımak" gerekçesiyle adaylar arasında evlilik öncesi flört denilen ilişkilere müsaade edildiği için gayri meşru çocukların sayısı artmakta, evlilik öncesi cinsel ilişkiye giren fakat sonradan terk edilen kadınların intihar ettikleri görülmektedir. "Yabancı bir erkekle yabancı bir kadının yalnız olarak bir araya gelmemeleri gerektiği" (54) konusundaki hadisi bu açıdan değerlendirmek gerekir. Şu halde evlenecek adayların birbirini görmeleri halvet (yalnızlık) halinde olmamalıdır. Görüşmenin meşru sayılabilmesi için adayların yanında üçüncü bir şahsın bulunması gerekir. Çünkü aileyi ve nesli korumanın en önemli yollarından biri de gençliği bu sınır tanımaz kültürlerin baskısından kurtarmaktır. Bu amaçla da gençliğimizi özellikle flört ve benzeri evlilik öncesi yakın ilişkilerden korumalıyız.

VIII- AİLE FERDLERİNİN HAK VE GÖREVLERİ

Aile deyince kuşkusuz ilk akla gelen kadındır. Kadın erkekten önde gelen ailenin temel bir ferdidir. Çünkü kadın ailedeki yeri itibariyle üç şekilde ele alınabilir: Kız çocuğu olarak, zevce olarak ve anne olarak. Her üç durumda da kadın ailenin ayrılmaz bir parçasıdır.

İnsanoğlunun yaratılışından beri "anne" olarak insan neslinin yetişmesinde emeği geçen ve insan eğitiminde en önemli yeri işgal eden kadın gerçekten zor dönem geçirmiştir. Peygamberlerin tebliğ ettikleri sistemlerde kadın bir "zevce" olarak ve bir "anne" olarak daima saygınlığını korumuştur. Semavi kitaplarda ve peygamberler tarihinde bunun misallerini görmekteyiz.

İslâm'ın hâkim oluşuna kadar geçen uzun dönem içinde, toplumlarda uygulanan hukuk sistemlerinin hemen hepsinde kadının temel hak ve özgürlükleri kısıtlanmış, kadının fitratında varolan şefkat, merhamet ve nezaket gibi duygular heder edilmiş ve kadın ev işlerini görmek zorunda olan bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim, insanların kadına karşı gösterdikleri bu sert ve nahoş tutumdan dolayı onları kınamış ve şöyle buyurmuştur: "Onlardan birine kız çocuğu müjdesi verildiği zaman içi öfkeyle dolar ve yüzü kapkara kesilirdi." (55)

1- Bir aile ferdi olarak İslâm'ın kadın haklarına getirdiği yenilikler: İslâm'dan önceki dönemlerde kadın denince, insan aklına "korkaklık, zayıflık, miskinlik, esaret, hakaret ve işkence" gelirdi. Denebilir ki, tarih boyunca kadının durumunda görülen iyileştirmeler semavî dinlerin hâkimiyetiyle doğru orantılıdır. Ne zaman peygamberlere itaat edilmiş ise kadın da ezilmekten kurtulmuştur.

İslâm'da kadın hukukunu gözeten bir çok âyet ve hadis vardır. Bütün semavî dinlerin üzerinde hassasiyetle durdukları husus, neslin sahih ve meşru olarak devam ettirilmesidir. Bu prensip, adeta bütün şeriatların ruhunu oluşturur. Kur'an'da sık sık "Muhsanat" (namuslu kadınlar) ve "muhsinin" (56) (namuslu erkekler) ifadeleri bu amaçla zikredilmiştir.

Rasulullah (S.A.V.) Veda Hutbesinde: "Kadınların haklarını korumanızı ve bu konuda Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim" (57) Bilindiği gibi uygarlığın sağlamlık ve güvenilirliktir. Bunu en iyi temin eden semavî disiplinlerden biri de "emanete riâyet" şuurudur. Bu yüzden Hz. Peygamber (S.A.V.) "kadınlar, Allah'ın yanımızdaki emanetleridir" (58) buyurarak kadın haklarının statüsünü en iyi

şekilde korumuştur. Nitekim Veda hutbesinde İslâm inkilabının yeni esasları özetlenirken, kadınlarla ilgili uyarılar Hutbenin önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

2- Kadına Tanınan Sosyal Eşitlik: İslâmiyet sosyal hayatta kadın ve erkeğin seviyelerini eşit tutmuştur. Erkek yaşamak için ne gibi haklara sahip ise kadın da aynı haklara sahiptir. Kur'an'da yer alan "Birbirinizdensiniz" (59) prensibi kadınla erkeği bir bütünü iki parçası kabul etmiştir. "*Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kazandığı kötülük de kendi zararınadır*" (60) prensibi de bu hususta esas alınmıştır.

Ne var ki, İslâm dininde kadın ve erkeğin durumları ayrı ayrı değerlendirilmiş ve erkekten farklı olarak kadına iki rol tanınmıştır:

Birincisi: Kadın toplumdaki yeri itibariyle bir tarlaya benzetilmiştir. (Bakara 223), yani, insan neslinin devam etmesi için tarlalık görevi kasdi bir şekilde ve özel olarak Allah tarafından kadına verilmiştir. Demek oluyor ki, kadının topluma nisbeti, tarlanın insana nisbeti gibidir.

İkincisi: Kadın, gerek bünyesi gerek duyguları itibariyle çok narin bir şekilde yaratılmıştır. Bu itibarla kadın her işte çalışamaz. Anlaşıyor ki, her ikisine ayrı ayrı özelliklerin verilmesi eşitsizliğe sebep değildir: Mesela, erkek bazı yönleriyle kadından üstün olabileceği gibi, kadın da bazı yönleriyle erkekten üstün olabilir. Yaratıcı olan Allah (c.c.) verilen farklılığın su-i istimal edilmemesi hususunda insanları uyarmıştır: "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklerle kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan onun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir." (61)

3- Çalışma Hakkı: Kadın, devlet başkanlığı ve kısas ile hadler konusunda hâkimlik yapmak dışındaki bütün görevlerde çalışabilmektedir. Bu husus çoğu kez İslâm düşmanları tarafından su-i istimal edilerek kadının bu görevlerden muaf tutulmasını kadın haklarına yönelik bir eksiklik olarak kabul etmişlerdir. Oysa itirazın hiçbir hakkı yanı yoktur. Şöyleki:

Bilindiği gibi görev ehliyetine göre tevdi edilir. Kadının bazı özel durumları onun bu iki aktif görevi üstlenmesine engel teşkil etmektedir. Çocuğuna bakmakla yükümlü bir anne düşünün. Devlet başkanı olduğu takdirde, bu görevi hakkıyla yapamayacağı muhakkaktır. Bir taraftan çocuğuna bakacak, öte taraftan devlet başkanlığı gibi çok önemli ve aktif bir görevi yürütmek mecburiyetinde kalacak. Bu iki görevden birisinin mutlaka ihmal edilmesi akıldan uzak değildir. Diğer taraftan, örtünmek mecburiyetinde

olan kadının, sık sık insanlar arasına karışacak şekilde bir görev üstlenmesi Kur'an'ın emrine aykırıdır. Zira bir kadının, erkeklerin bulunduğu bir yerde çalışması (ihtilat) haramdır.

Mahlukatın yaratılmasında bir abesiyet, bir tesadüf söz konusu olmadığına göre, bir varlık hangi maksatla yaratılmış ise o maksada doğru sevkedilmelidir. Kadın ve erkeğin iki ayrı cins olarak yaratıldıkları konusunda ihtilaf yoktur. Ancak cinslerin ayrı yaratılması fonksiyonlarının da ayrı olmasını gerektirmektedir. Bir başka deyimle, her cinse ayrı kabiliyetler ve maharetler ihsan edilmiştir. Dolayısıyla, her iki cinse yüklenilen hak ve görevler, kabiliyetleriyle doğru orantılıdır. Bir erkeğin çocuk bakıcılığı yapması ne kadar aslına uygun olmayan bir iş ise, bir kadının devlet başkanı olması da aynı derecede aslına uygun olmayan bir iştir. *"Hepiniz çobansınız"* (Buhari, sahih, cuma, II) hadisi devlet başkanından aile reisine kadar toplumun tüm üyelerine birer sorumluluk yüklemiştir. Ancak kadının çobanlığı ile erkeğin çobanlığı, vasıf itibariyle birbirinden ayrıdır.

İslâmiyet, her ne kadar kadının dışarda çalışmasını ve kocasına yardımcı olmasını engellemiyorsa da, çalışmaktan aciz anne ve babasının, kardeşlerinin veya çocuklarının tek bakıcısı olma gibi zaruret hasıl olmadıkça kadın evinin haricinde çalışmak zorunda bırakılmaz. Yani zaruri bir durum olmadıkça kadın aile bütçesine katkıda bulunmaktan muaf tutulmuştur. İslâmiyet kadına, evinin işlerini idare etmek, kocasına ve çocuğuna huzurlu bir aile ortamı hazırlamak ve çocuklarını terbiye etmekle mükellef bir varlık nazarıyla bakıyor. Bu görevler küçümsenecek görevler değildir. Bunlar, toplumu canlandıran, toplum dinamizmine hız kazandıran ve topluma faal üye yetiştiren aktif görevlerdir. Dikkat edilirse, iyi bir aile terbiyesini almış çocuklar yarının parlak ümitleri durumundadırlar. Bu terbiyede en büyük rol ise anneye düşmektedir.

4- Dinî ve hukukî konularda eşitlik: Gerek dinî emirlerin yerine getirilmesi, gerek işlenen suçların sorumluluğu açısından, İslâm'da kadın ile erkek arasında hiçbir fark gözetilmemiştir. *"İnanan erkek ve kadınlar birbirinin velisidirler. İyiliği emreder, kötülüğü yasaklarlar, namazı kılarlar, zekatı verirler. Allah'a ve Rasülü'ne itaat ederler."* (62) ayeti, bu hususu açık bir şekilde ifade eder.

Dini ve hukukî konularda, İslâm tatbikatında kadın ve erkek arasında hiçbir fark gözetilmediği bilinmektedir. Bu hususta pek çok misal zikredilebilir. Ancak konunun uzamaması için misaller vermiyoruz.

IX- ÇALIŞAN KADINLARIN SORUNLARI

1- Analık duygusunun yıpranması açısından: Karı ve koca arasında varolan sevginin kalkması halinde bir ailenin varlığından söz etmek bile yersizdir. Aynı şekilde, çalışan kadın için, işi ile çocuklarının terbiyesi ve kocasına huzurlu bir ortam hazırlama arasında tam bir ahenk sağlamak mümkün değildir. Çünkü çalışan kadın, çocuklarını ya bir başka kadına terke edecek veya modern çocuk yuvalarına bırakacaktır. Her iki durumda da çocuk muhtaç olduğu gerçek şefkati bulamaz. Zira şefkat manevi bir gıda olarak annelerin kalbine yerleştirilmiştir. Çocuğun annesinden uzak olması, annesine karşı olan sevgisini de azaltır. Hiçbir şey anne sevgisinin yerini dolduramaz.

Nitekim, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler, annenin babaya nisbetle daha çok şefkatli olduğunu göstermektedir. İslâm'a göre, henüz buluş ya da temyiz çağına ermemiş bir çocuğun herhangi bir şekilde annesinden koparılması bir esas olarak kabul edilmiştir. 'Allah, anne ile çocuğunun arasını ayıranı kıyamet gününde sevdiklerinden ayırır.' (63) hadisi konunun ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Günümüzde çalışan kadınlar ise günde 8 saat çalışmak zorundadırlar. Günde 8 saat çalışan kadın, elbetteki çocuğundan koparılmış demektir. Küçükken anne sevgisini kaybeden bir çocuğun büyüdüğü zaman başkasına şefkat ve merhamet göstermesi hayalden başka bir şey değildir. Nitekim yaşlı anne ve babasına bakmayan merhametsiz evladların çoğalmasında devlet, her türlü hürmete ve sevgiye layık olan yaşlı anne ve babalar için huzur evlerini açmak zorunda kalmıştır. Bu tip tesislerin bu yaşlı insanlara ne kadar huzur sağladığı konusu başlıbaşına bir konferansın konusudur. Onu şimdi tartışmıyoruz. Ne var ki, bu tesislerin varlığı, yokluğundan çok daha iyidir.

İşte çalışan annelerin çocuklarına yeterince bakmamalarından doğan bu durum "analık duygusunu" yıprattığı gibi toplumun zayıflamasına da yol açmaktadır.

2- Anneye Duyulan İhtiyaç Açısından: Şurası bir gerçektir ki, anne ve babası tarafından yeterince terbiye edilmeyen bir çocuğun başkaları tarafından yeterli bir şekilde terbiye edilmesi mümkün değildir. Çünkü çocuk, hayatta lâzım olan bir çok şeyi ancak aile bütünlüğü içinde elde edebilir. Aynı şekilde, toplumu çökertecek kötü huyları aile dışında daha çabuk elde edebilir. Eğer anne gibi ailenin temel direklerinden biri çoğu zaman evde bulunmuyorsa, çocuğun terbiyesinin tam olmayacağı muhakkaktır. Üstelik sırf iş olsun diye veya vakit geçirmek için çalışan kadınların çocuklarına

karşı olan şefkatleri gittikçe azalmaktadır. İbn-i Abbas'ın rivayetine göre, Hz. Ebubekir (r.a.) Hz. Ömer'in oğlu Asım'ı annesine teslim ederken "O büyüyüp kendisi için seçim yapıncaya kadar annesinin kokusu, harareti ve yatağı ona senden daha tatlıdır" demiş. (64) Hz. Ömer'de buna ses çıkarmamıştır.

3- Bugünkü Batı Çıkmazına Düşmemek Açısından: Aile ve toplumumuz için en dehşet verici bir durum, bir gün batıda olduğu gibi, bütün kadınlarımızın çalışacak duruma düşürülmeleridir. İşte o zaman çocuklarımız ortada kalacak, aileden alacakları bütün iyi meziyetlerden mahrum kalacaklardır. Bunun sonucunda toplum onarılmaz yaralar alacaktır.

Bilindiği gibi bugünkü batılı toplumlar, aile yönünden ne kaybetmişlerse, sorumsuz bir şekilde tüm kadınları çalışır duruma düşürmelerinden olmuştur. Maddeci bir zihniyetle hareket eden batılılar, geçim derdiyle kadınların çocuk doğurmalarını en az bir seviyeye indirerek refah seviyelerini yükseltmeyi amaçlamışlardı. Ancak zaman ilerledikçe mesela 20 yaşında evlenen bir kadın sadece bir tek çocuk doğurduğunda beş yıl sonra evde işsiz bir durumda kalmaya başladı. Bütün mutluluğu maddede arayan bu toplumlar, kadının evdeki işsizliğine son vermek için onu fabrikalarda çalıştırmaya başladılar. Bu uygulamanın batılılara zararı, yarım asırlık bir zaman içinde, yaşlı bir nüfusun tüm Amerika ve Avrupa ülkelerine hâkim oluşudur.

Batılılar, durumun vahametini farkedince, az çocuk yapma fikrini müslüman ülkelere tavsiye edip, İslâm ülkelerinde nüfus planlamasını finanse ederken, kendi kayıplarını telafi etmek amacıyla muhtelif çarelere başvurmaktadırlar. Ülkelerinde zedelenmiş bulunan analık duygusunu yeniden canlandırmak ve aileyi bu kötü durumdan kurtarmak meyanında çocuk ikramiyesini fert başına binlerce dolara çıkarmışlardır. Ayrıca doğum yapan bir kadının, çocuğu beş yaşına gelinceye kadar işyerinden ücretli izinli sayılması kararı benimsenmiş ve bu karar birçok Avrupa ülkelerince tatbik edilmiştir.

X- AİLENİN BUGÜNKÜ DURUMU VE GELECEĞİ

Hicri 15. yüzyıla giriş, tüm İslâm ülkelerinde canlı ve dinamik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Yaklaşık 12 yıldan beri de bütün dünya büyük bir değişim dönemi yaşamaktadır. Batıda gelişen ihtida olaylarıyla birlikte artan İslâm odaklı kültür ve fikir faaliyetleri, İslâm'a karşı olan güçlerin dikkatlerini çekmiştir.

İslâm idealizmine dayalı sosyo-kültürel gelişmeler İslâm düşmanları tarafından "taassub" diye empoze edilirken, İslâm'ın belli başlı müesseseleri hakkında tenkidin çok ötesinde tahripçi yayınlar başlatılmıştır. Bundan yaklaşık yüz yıl önce batıda Ernest RENAN'la başlatılan İslâm aleyhtarlığı, günümüzde yeni ve uluslararası bir boyut kazanmış olarak sürdürülüyor. Bu faaliyetler, gençliği, aydınları ve özellikle de kadınları İslâm'dan soğutmaya amaçlamaktadır. Kendilerince İslâm'ın zayıf olarak buldukları bazı konuları özellikle İslâm toplumunun temeli olan ailenin temel bir üyesi olan kadını yeniden ve değişik bir yorumla gündemde tutarak İslâm'a hücum etmek, dinin ana kaynakları hakkında şüpheler ortaya koymak ve 21. yüzyıla egemen olması kuvvetle muhtemel olan İslâm'ı, değerler ve kavramlar açısından sorgulamak istiyorlar. Bu faaliyetlerin arkasında olan gizli güçler, dünya üzerinde çok çirkin siyasetler yürüten bazı devletlerin büyük desteğiyle İslâm ailesini zayıflatmaya çalışıyorlar.

Ferdiyetçiliğin, hümanizmin ve özgürlüğün yeniden gündeme getirildiği günümüzde "feminizm" adı altında kadını haysiyetsiz bir meta olarak nefisperest ve zalim erkeklerin bir oyuncağı haline getirmek isteyen bir cereyan güncelleştirilmektedir. Son yıllarda ülke gündemini işgal eden başörtüsü meselesi bunun açık bir misalini oluşturmaktadır. Ülkemizde anti-İslâm olan bu faaliyetlerin planlı bir şekilde yürütülmesiyle sanki İlhan ARSEL adında bir profesör görevlendirilmişti. 1960'lı yıllardan beri İslâm aleyhtarı düşüncesiyle tanınan bu kişi bir kaç yıl önce "Şeriat ve Kadın" adında bir kitap yayınlamak, tamamen iftiralardan ve düzmece-lerden oluşan bir kampanya başlatmıştır.

İslâm düşmanlarının İslâm aleyhtarı düşüncelerini, sadece kadın üzerinde yoğunlaştırmalarının sebebi, büyük bir güç kaynağı olan İslâm ailesini yıpratmaktır. Bu amaçla "dinci müslüman" ve "laik müslüman" gibi bazı sınıflandırmalar yaparak, dini hayatı zayıf olan müslümanları dinden soğutmak istiyorlar. Aile müessesesi dünyada ve ülkemizde saldırı ve tehditlerle karşı karşıya olduğu apaçık bir gerçek iken, bazı devlet adamlarımızın, aydınların ve bir kısım akademisyenlerin, toplumumuzun manevî dinamizmini takviye etmek yerine onu tahrib etmeye çalışanlara yardım etmeleri akıl ve insafla izah edilecek bir husus değildir.

Feminizmin ve laikliğin beşiği olan Avrupa ülkelerinde bile devletler ve idareciler aileyi korumak için bazı tedbirler almakta, aile ve çocuk yardımlarını arttırmakta ve evliliği teşvik etmektedir. Aynı şekilde AIDS gibi sosyal bir felakete karşı toplumu gayri meşru ilişkilerden korumak için çaba sarfetmektedirler.

Yüzyıllardır milletimizle et ve kemik gibi bütünleşmiş bulunan İslâm'ın, toplumun manevi ve kültürel dinamizminin temeli olduğu inkar edilmez bir gerçektir. Toplumun çekirdeği ise, yüzyıllardır kendine mahsus sağlam yapısını koruyan İslâmî aile müessesesidir. Özellikle tesettürün aleyhindeki yayın ve faaliyetlerin, aile yapısını bozmaya yönelik olduğu bilinen bir hakikattir. Buna rağmen zahirde tesettüre karşı, hakikatte ise aileye karşı açık bir savaş başlatılmıştır.

XI- TESETTÜRE KARŞI SÜRDÜRÜLEN SAVAŞ

Özellikle son zamanlarda İslâmî aileyi yıpratmak amacıyla müslüman kadına ve tesettüre karşı sonu gelmeyen bir savaş sürdürülmektedir. Ancak şunu hemen belirtelim ki, bu savaş yeni değildir. Denebilir ki, bu savaşın tarihi, hak ile batılın mücadelesi kadar eskidir. Ancak bu savaşta müslüman kadının hasımları iki kısımdır:

Birinci kısım: Nefislerinin esiri olmuş bir takım şehvetperest erkeklerdir ki, hoşça vakit geçirmek ve eğlenmek için kadını daima karşılarında görmek isterler. Eğer kadının vücudunu bulamazlarsa hiç değilse canlı fotoğrafını, onu da elde edemezlerse hiç olmazsa resmini karşılarında görmek isterler. Deyim yerindeyse, bu zalim erkekler sürekli bir şekilde kadını bir eğlence metaı görmek istiyorlar. Sözde kadın dostu olduklarını söyleyen bu guruhun kadına ne kadar düşman olduklarını anlamak zor değildir. Eğer 20. yüzyılın son çeyreğinde hala para karşılığında kadın satılıyorsa ve perde arkasında bunu tezgahlayanların çoğu feminist erkekler ise, M. Akif'in deyişiyle "Ne çirkin yüzler örtermiş meğer incecik bir perde" demekten kendimizi alamayız.

İkinci kısım: Mümin oldukları halde bir takım tevellere sığınarak kadının çarşafına, özellikle de yüzünü örtmesine karşı çıkanlardır. onlara göre kadının süslü mantolar, rengarenk ve güzel eşarplar giyerek erkeklerin dikkatlerini üzerine çekmesinde bir sakınca yoktur. Bu zevat "Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve inanların kadınlarına söyle: Bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman örtülerini üstlerine alsınlar. Vücutlarını örtsünler. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli yol budur.." (65) ayetinden haberdar değillermiş gibi bir sürü tevelliler Hz. Peygamber'in zamanındaki örtünün gereksiz olduğunu söylüyorlar.

Tesettüre karşı sürdürülen bu savaş karşısında müslüman idarecilerin tutumu ise gerçekten ibret vericidir. "Örtünmek Allah'ın emridir" dediğiniz an, binlerce insan karşınıza dikiliyor ve radyo, TV ve basında tesettür aleyhinde izlediği yayınların etkisiyle size cevap vermeye çalışıyor. Çoğu kez devlet adamları gençliğin bu haliyle iftihar etmektedirler. Onlara göre gençler haramlara daldıkça daha medeni ve daha ileri bir görüşe sahip olacaklardır. Oysa durum hiç de öyle değildir. Haramlara tanınan sınırsız özgürlük sonucu gençliğin günahlara daldıkça kendini biraz daha özgür hissetmesi, ailenin yıkılmasına zemin hazırlamaktan başka bir şey değildir.

SONUÇ

O Halde Ne Yapılmalıdır? Öncelikle ailenin kuruluş biçimi gözden geçirilmelidir. Ailenin, toplumun küçük bir şekli olduğu unutulmamalıdır. Biz müslüman bir toplumuz. İslâmi bir aileye sahip olmamız lazım gelirken neden batı tipi aile biçimlerini taklide zorlanıyoruz? Şöyle bir kendimizi kontrol etmeliyiz. Acaba ailemizin nesi İslâmidir? Acaba, %99 nisbette bir müslüman kitleyi yöneten devlet adamları toplumumuzun küçülmüş şekli olan İslâm ailesini korumak için ne gibi tedbirler almıştır? Bütün devlet adamlarının ittifakıyla ailede çözümler vardır ve aile bu halden kurtarılmalıdır. Fakat aileyi nasıl bir şekle koyacağımız konusunda kesin bir karar verilmiş değildir.

Ailenin değişmediğini veya değişmeyeceğini iddia etmek imkânsızdır. Çünkü 20. yüzyılda değişmeden nasibini almayan bir sosyal müessese bulmak imkânsızdır. Ama unutmamalıyız ki, "sağlam aile-sağlam toplum" formülü her zaman geçerlidir. Ne yazık ki, pahalılığın ahlâkî değerleri aşındırması, kadınların çalışması sonucu aile içi otoritenin değişmesi, helâl-haram, günah ve sevab mefhumlarının artık resmen telaffuz edilmemesi, bunun sonucu olarak menfaatperestliğin ülkenin her kesimine hâkim olması, insanları harama ve günah işlemeye teşvik eden televizyon ekranlarının denetimsiz kalması v.b. sebepler ailenin ahlâkî değerlerinde bir takım değişmelere yol açmaktadır.

Devletin gençlik için televizyonlara koyduğu programlara dikkatle bakan bir genç, evlenmenin sadece basit bir sahiplenmeden ibaret olduğunu sanacak ve sadece böyle bir amaçla evlenmeyi düşünecektir. Öte yandan yıllardır dini nikâh ve resmi nikâh kavramları tartışılmış ve hâlâ tartışılmaktadır. Oysa bunun tartışma götüreceği bir tarafı da yoktur. Çünkü bir erkeğin bir kadınla evlenmesini helâl kılan sadece Allah'tır. Halkımız bunu bildiği için, en-

gellemelere rağmen evlilik olayı ülkemizde dini kurallara göre yerine getirilmektedir. Başka bir deyimle, resmî nikâhın savunucuları hiçbir zaman dini nikâhın önüne geçemediler. Eğer resmi nikâh kıyılırken "Allah'ın emri ve Rasûlullah'ın kavli ile..." şeklinde basit bir ifadeye müsaade edilseydi bu kadar gürültülerin kopmasına da gerek kalmazdı.

Bugün ülkemizdeki ailede çözümler görülmektedir. İntiharlar, sık boşanmalar, aile içi tartışmalar, evden kaçmalar, ebeveynlerin huzur evlerine gitmek zorunda bırakılmaları gibi durumlar bunun en bariz misalleridir. Ailedeki çözümü engellemek için yapılacak bir tek şey vardır: O da ailenin dini bütünlüğünü yeniden muhafaza etmektir.

DİPNOTLAR

- 1- Tin Suresi'nin ilk âyetleri
- 2- Taha, 50.
- 3- A'la, 2-3.
- 4- Bakara, 31.
- 5- Hâkim, el-müstedrek, II, 262, Beyrut, 1986.
- 6- Bakara, 36.
- 7- Maide, 27-29.
- 8- Tabatabaî, el-mizan, V, 302.
- 9- Rum, 21.
- 10- Tirmizi, Sünen, Taharet, 82.
- 11- Buhari, Sahih, Nikâh, 15.
- 12- Said Nursi, Lem'alar, s. 185.
- 13- İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Sosyoloji, s. 130.
- 14- Ahmed Hamdi Akseki, İslâm Dini, s.8, Ankara, 1970.
- 15- İlyas ba Yunus, İslâm sosyolojisi (trc.), İst., 1986.
- 16- Bakara, 83; Nisa, 8-36; Maide, 106; En'am, 153; Enfal, 41; Tevbe, 113; Nahl, 90; İsrâ, 26; Nur, 32; Rum, 38; Fatır, 18; Şûra, 23; Haşır, 7.
- 17- Abdurrahman el-Cezeri, el-Fıkh ala mezahibi'l-Arba'a, V, 433, İst., 1980.
- 18- Müntehine, 10.
- 19- İbnu Kesir, Tefsir, IV, 376, Beyrut, 1987.
- 20- İbnu Hacer, Fethü'l-Bâri, V, 332, Beyrut, tarihsiz.
- 21- Buhari, Sahih, Cuma, II.
- 22- Nur, 61.

- 23- Bakara, 188.
- 24- Mevdûdî, Tefsiru Sureti'n-Nur, s. 227, Beyrut, tarihsiz.
- 25- Seyyid Kutub, Fi Zilali'l-Kur'an, V, 2533.
- 26- İbni Maceh, Ticaret, 64.
- 27- Beyhaki, Sünen, V, 480.
- 28- Buhari, Sahih, Enbiya, 2.
- 29- İbnu Kayyim el-Cevziyye, Revdatü'l-Muhibbin, s. 73, Beyrut, tarihsiz.
- 30- Rum, 21.
- 31- A'raf, 189.
- 32- Zemahşeri, el-Keşşâf, II, 189, Tahran, Tarihsiz.
- 33- İbnu Kesir, Tefsir, III, 439.
- 34- Nur, 32.
- 35- Kurtubi, Tefsir, XII, 239, Beyrut, tarihsiz.
- 36- Alusi, Tefsir, XVIII, 147.
- 37- Bakara, 187.
- 38- Alusi, Tefsir, II, 65.
- 39- Razi, Tefsir, V, 169, Tahran, tarihsiz.
- 40- A'raf, 26.
- 41- Feydül-Kadir, VI, 103, Beyrut, tarihsiz.
- 42- Tabatabai, el-Mizan, II, 45
- 43- Bakara, 223.
- 44- Tabatabai, el-Mizan, II, 214.
- 45- Said Nursi, Sözler, s. 380., İst, 1960.
- 46- Zemahşeri, el-Keşşaf, I, 497.
- 47- Nisa, 24 ve 25. âyetleri.
- 48- Nisa, 24 ve 25. âyetler.
- 49- Seyyid Kutub, Fi Zilal, II, 625.
- 50- Tirmizi, Sünen, Nikâh, 5.
- 51- Ahzab, 52.
- 52- Kurtubi, Tefsir, IV, 221.
- 53- Müslim, Sahih, Nikâh, 12.
- 54- Buhari, Sahih Nikâh, III.
- 55- Nahl, 58.
- 56- Nisa, 24-24.
- 57- Buhari, Sahih, Enbiya, I.
- 58- Ebudavud, Sünen, Menasik, 56.
- 59- Al-i İmran, 195.
- 60- Bakara, 286.
- 61- Nisa, 32.
- 62- Tevbe, 71.
- 63- el-Hakim, el-Müstedrek, II, 55 Beyrut, 1986.
- 64- Prof.Dr. İbrahim Canan, Hz. Peygamber'in sünnetinde terbiye, s. 268.
- 65- Ahzab, 59.